

Baltské jazyky v 19. a 20. st.

Národní obrození

Standardizace spisovného jazyka

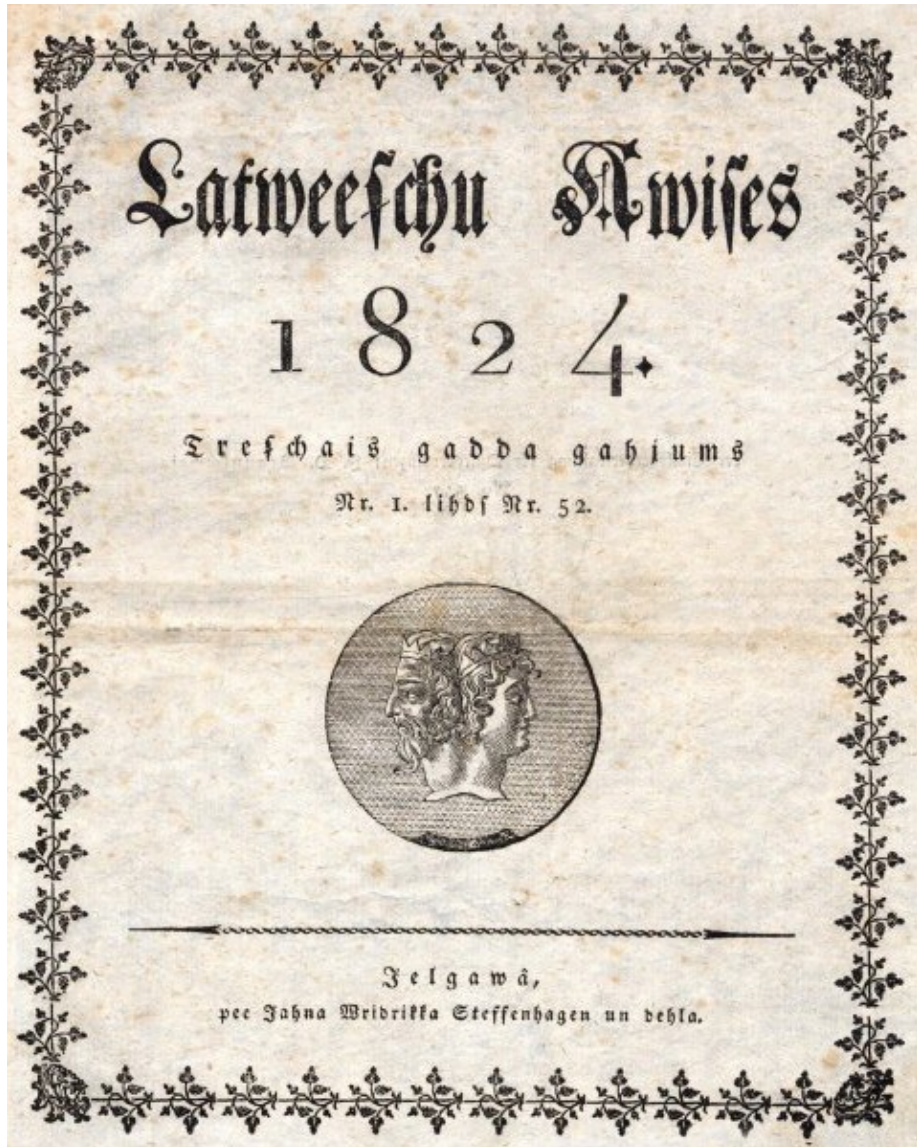
Lotyština v 19. století

- **Směrodatné kontexty pro pochopení situace:**
 - a) Původní Livonsko (tzn. dnešní Lotyšsko a Estonsko) je součástí Ruské říše.
 - b) Mocenská a kulturní dominance místních Němců (tzv. die Baltisch-Deutschen).
 - c) Vzestup zájmu o lidovou kulturu a zejména zpěvný folklor v Evropě.

Starolotyši

- Jako „**Starolotyše**“ označujeme badatele lotyštiny a lotyšského folkloru z doby před vlastním národním obrozením (do 1. poloviny 19. st.). Většinou to byli baltští Němci, zpravidla kněži.
- Die **Lettisch-Literarische Gesellschaft** – Lotyšská literární společnost, založena 1824.
- Cíl sdružení: studium lotyšského jazyka a folkloru.
- Sdružovala především baltské Němce (převážně kněze), později do ni vstupovali také etničtí Lotyši.
- 1828 – 1905 vydávala čtvrtletník **Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft**. Zde vycházela pojednání o lotyšském folkloru, dějinách a gramatice lotyštiny.

„Latviešu Avīzes“ – „Lotyšské noviny“

Nejvlivnější lotyšské periodikum
první poloviny 19. st.

1822 – 1915, Jēlgava

Zakladatel: *Carl Friedrich Watson*
– kněz v Kuronsku

Jaunlatvieši – Mladolotyši

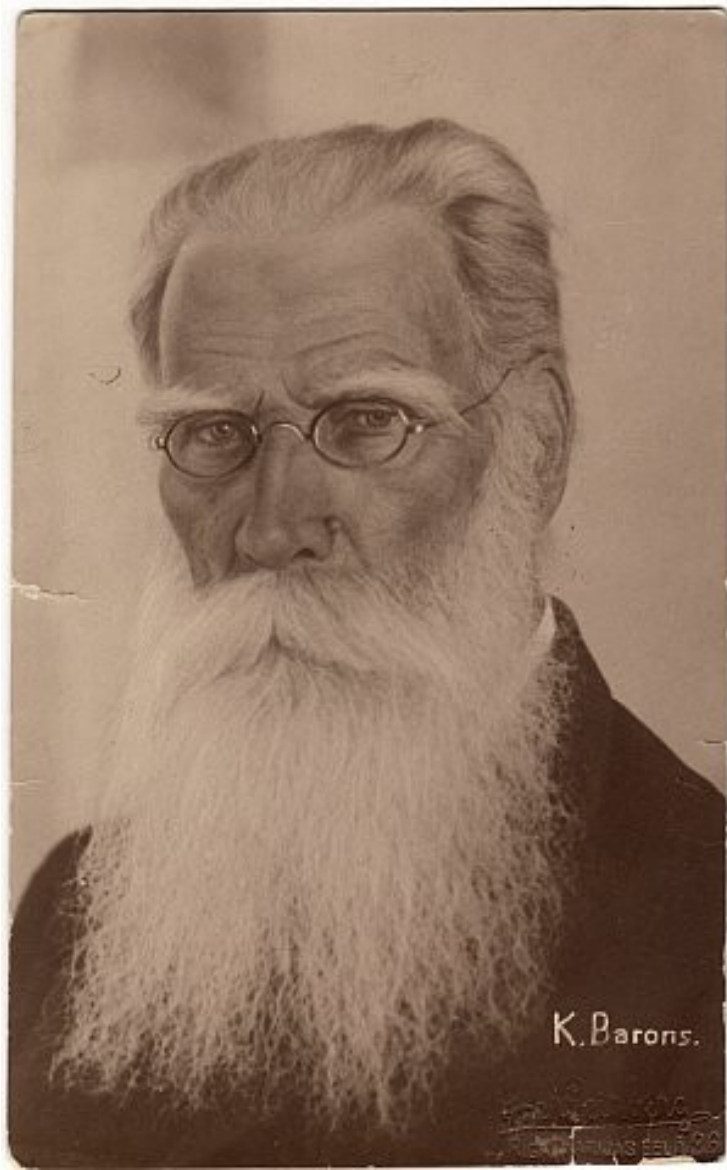
- „Mladolotyši“ byly etničtí Lotyši, zakladatelé lotyšského národního obrození.
- „Mladolotyši“ své aktivity započali v polovině 19. st. na univerzitě v Tartu, kde se začaly konat neformální lotyšské večery.

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Juris Alunāns (1832 – 1864), publicista, filolog, jeden z tvůrců spisovné lotyštiny
- Připravil první lotyšskou sbírku básní (překladů): *Dziesmiņas* (Písničky), 1856
- Navrhl dnešní tvary pro názvy měsíců, pojmenování států atd.

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Krišjānis Barons (1835 – 1923): folklorista, publicista. Hlavní editor sbírky „Lotyšských písní“ (Latvju dainas)

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Založili obrozenecké lotyšské časopisy:

Mājas Viesis, 1856 – 1910 (*Host domu*)

Pēterburgas Avīzes 1862 – 1865 (*Petěrburské noviny*), deník

Tyto časopisy do značné míry přispěly k stabilizaci norem spisovné lotyštiny

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Iniciovali sbírání lotyšského folkloru, zejména lidových písní.
- Ústřední postava lotyšské folkloristiky: Krišjānis Barons.
- Výsledek: ohromné sbírky folkloru, čítající více než 200 000 textů.

Skříň s písněmi

Od r. 2001 památka
UNESCO
(Memory of the
World)

Skříň s písněmi: památka UNESCO

Lotyšské národní obrození

Latvju dainas.

Kr. Barona un J. Wissendorffa

izdotas.

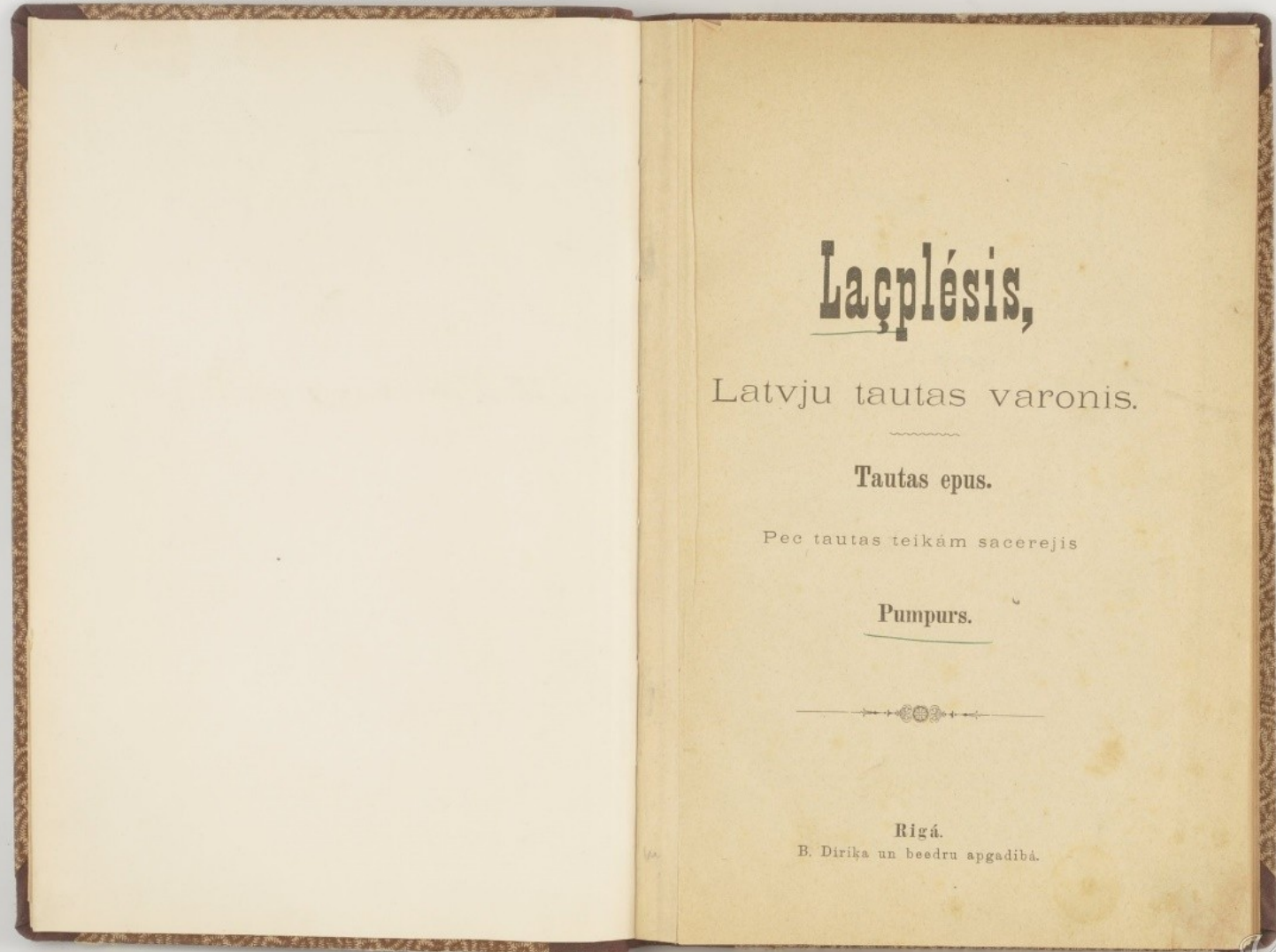

Rīgā 1894.

S. J. Pravin-Pravnecka general-komisija.

- Sbíрка písní *Latvju dainas*
(1. vydání 1894 – 1915)
Knižní edice „skříně s písněmi“

Andrejs Pumpurs a národní epos *Lāčplēsis* (1888)

Spisovná lotyšština

- ***Rīgas latviešu biedrība*** – Rižská lotyšská společnost, založena r. 1868. První národně-obrozenecká lotyšská organizace. V rámci této společnosti byly založeny dílčí komise:

Zinību komisija (1869) – Komise pro vědu: organizovala výzkum lotyšských dějin a kultury, popularizovala lotyšskou literaturu a jazyk

Valodniecības nodaļa (1904) – Oddělení jazykovědy: výzkum lotyštiny, vytváření jazykových norem a nové terminologie. Toto oddělení vytvořilo pravidla moderní lotyšské ortografie.

Spisovná lotyština

- **Kārlis Mīlenbahs** (1853 – 1916).
Jazykovědec.

Zavedl moderní lotyšskou ortografii (1908), tzn. inicioval přechod z gotického písma na současné latinské.

Spoluautor *Lotyšské gramatiky pro školy* (1907), lot. "Latviešu valodas mācība"

Připravil velký výkladový slovník lotyštiny – nejdůležitější lotyšské lexikologické dílo (vydáno Endzelinem až po smrti Milenbacha)

Spisovná lotyšština

- **Jānis Endzelīns** (1873 – 1961).
Nejznámější lotyšský a baltický
jazykovědec

Založil *Oddělení baltské filologie* na
Lotyšské univerzitě (1920, první katedra
baltistiky ve světě).

„Lettische Grammatik“ (1922) –
nejdůležitější dílo z lotyšské historické
gramatiky.

Dokončil a vydal Mīlenbachův slovník.

Litevština v 19. a 20. století

Základní historický kontext:

Litevské velkoknížectví po roce 1795 připadlo Ruské říši.

Ve Východním Prusku se nachází tzv. Malá Litva, resp. Pruská Litva.

Po povstáních v letech 1831 a 1863 byl v Litvě zakázán tisk latinkou (až do roku 1904), což vedlo k rozšíření nelegálního tisku: *knygnešysté*, pašování knih z Malé Litvy.

Litevština se musela emancipovat jak vůči polštině, tak vůči ruštině.

„Malá“ a „Velká“ Litva / Preussisch Lithauen

Vznik nové litevské identity

- Původní pojem „Litevec“ odkazoval na státní příslušnost k Litevskému velkoknížectví, nikoli na jazykovou příslušnost (srov. Adam Mickiewicz a počátek Pana Tadeáše: „Litwo ojczyzna moja“). Tato identita byla typická pro litevskou šlechtu, která většinou mluvila už jen polsky.
- Oproti tomu se nové národní pojetí litevskosti zakládalo na jazykovém vymezení: Litevec je pouze ten, který mluví litevsky. Nejznámějším prosazovatelem tohoto pohledu je Jonas Basanavičius. Vzor poskytovala česká jazyková emancipace v 19. století.
- Během 19. století rapidně sílí jazykové pojetí litevskosti a vzniká nová litevská národní identita, založena právě na společném jazyce: litevštině.
- Litevské národní obrození je tedy primárně bojem o jazykovou emancipaci, a až potom o ekonomická a politická práva.

Dr. J. Basanavičius
laikė įsteigimo "Aušros" 1883 m.

- **Jonas BASANAVIČIUS**, 1851 – 1927

Doktor medicíny, folklorista,
publicista

Zakladatel časopisu *Auszra*
(Jitřenka), 1883, a vůdčí osobnost
litevského národního obrození.

N.1.

AUSZRA,

Laikrasztis, iszleidziamas

per

Dra. Bassanawicziau.

Auszra" iszeina Ragainej 20. kozno menesio formate knygutes
arkuszines in 8, turinczi0s 16 laksztu.

Preke: ant metu arba 12 N. 2 Mk. = 1 rub.,
ant 1/2 metu arba 6 N. 1 Mk. = 50 kap.,
ant 1/4 metu arba 3 N. 50 Pf. = 25 kap.

Apgarsinimai, spaustuwej „Auszros“ priimami, kasztuoja uz
kozna pusiau dalita cilute po 20 Pf. = 10 kap.

Apsisteliuoti galima „Auszra“ prie wisu wok, cicc. pustu
nuo 10. majaus szio m

Ragalnej, Kowinis 1883

Del redakcij0s atsiliepia J. Mikszas Ragainej.
Spaustuwe Albano & Kibelk0s

Časopis „Auszra“ (Jitřenka)

1883 – 1886, měsíčník.

Tiskl se v Tilžě na Malé Litvě a byl pašován
přes hranici do Velké Litvy.

První národně-obrozenecký litevský časopis.

V prvním čísle Basanavičius formuloval
základní myšlenky národního obrození:

Posílení jazykové identity Litevců

Právo používat litevštinu ve veřejném životě
(v školství, náboženství a tisku)

Zkoumání dějin Litvy

Zkoumání litevského folkloru

Doctor Mark

WIDDIN.

Vincas Kudirka (1858 – 1899)

Doktor medicíny, spisovatel, publicista, zakladatel a redaktor časopisu „Varpas“, autor litevské hymny, vůdčí osobnost litevského národního obrození

„Varpas“ išleidžiamas
Tilžėje 20. kiekvieno mėne-
sio. Metinė prekė su pri-
simtinis

Rusijoje . . . 4 rubl.
Prūsijoje . . . 4 mark.
Amerikoje ir kitur 5 mark.

VARPAS

„Varpas“ išleidžiamas
každą mėnesį kiekvieną ket-
virtalį dalytį suilte smulkiu
raštu apimantį 20 pfm. arba
10 kap. priimami „Varpas“
redyktoriui Bilėkui per Lau-
pėjus, Ouprenus.

literatūros, politikos ir mokslo menesinis laikraštis.

Įtampa: Naujas laikraštis, j. g. — Varpas, V. Kapsas. — Antanas Valys, Jonas L. . . ya. — Suvandėjimas medis.
J. Sūdaras. — Audiatūras et aliter paraš. Szernas. — Iš tėvynės širdies, a-b. — Hygiena, Hygijonas tarnas. — Literatūrinis
peršalimas, A-z. — Iš vieno, Bužrys. — Politika. — Muzika. — Iš produktiško turgaviecinio. — Pasąpa rėdytė. — Appa-
sinimai. — Iš bulletinu Jūlinius meteorologiškos observatorijos.

Naujas laikraštis.

Tose sulyse, kur žodis liūtas, kur aiškini-
mas ir platinimas tautišku idėju neranda trūki-
nimo; kur beveik kiekviena dalis dvasišku turtu
žmonijos turi savo organą, per kurį platinasi ir
didinasi; kur laikraščiai skaitomi yra sūmtais. —
pasirodymas naujo laikraščio neturi tokio svar-
bumo, kaip pas mus. Szendieniškaime musu pa-
dėjime pasirodymas naujo laikraščio turi būti
priskirtu prie svarbesniū ir rustesniū dalykū, nės
reikia pergalėti daugybę visokiū nelaimiū, reikia
atsakyti ant daugumo klausymū, reikia pasiekti
mierį, einant ne keleis nutrintais, bet keleis, ku-
riūs dar reikia išvesti. Bet koks musu padėjim-
as, kokie medegiszi turtai, kokios spēkos? . . .
Atsakymas trumpas: musu padėjimas yra toli
biauresnis už padėjimą žydu ir totoriū, nės tiems
neužginta laikyti savo kalbą, išdūti laikraščius,
turėti mokslavietes.

Medegiszkus turtus galėtume rasti, kad tarp
musu būtų daugiaus žmoniū, troksztancziū tarnauti
abelnai, tėvynėi, be paturėjimo ant to, ar darbi-
ninkai ant szlovės ir pakėlimo tėvynės priguli
prie vieno ar kito skyrio, pagal savo dvasiškas,
dorizskas, protizskas ir svietizskas pažiūras. Ne
gražus tai ir peiktinas daigtas, kad dar daugel
Lietuviū ar su visūmi nenori suprasti Lietuvos
reikalū, ar supranta keblei; turėdami-gi keblų
supratimą, mislyja, kad atnesati gerą tėvynėi
galima tik sutinkant su juo pažiūromis. Tankei
matai žmogū, kurs turėdams geriausius norus,
iš kalno stato savo išlygas, nū kuriū atstoti
niekadės nenori, ir su visūmi neklauso, jeigu ką
nors jam užmetinėji. Numazgojė rankas nū visko,
nesirūpina nei pirsztu pakrutinti dėl pagerinimo
tautizsku dalykū. Žinoma, — quot capita —
tot seusus — bet ką czia mislyti, apie pervėdimą
ar tu, ar kitu asabizsku idėju, kada-gi abelnai
lietuvizska tautizska idėja tik pradėjo ir iki pil-
nam užaugimui reikia dar gerai lukterėti. Nepri-

traktu mums ir inteligentizsku spēku, kad Lietuvei —
inteligentai būtų mažiaus apsilėidę ir atsazę ant
visko, kas priguli prie tautizsku dalykū. Ne per-
dėsiu sakydams, kad nėra dėl Lietuviū — inteli-
gentu sunkesnio daigto, kaip elgtiesi pagal reikalą
Lietuvystės, lengvesnio-gi, kaip išszidėti dar-
būse savo prigimimo ir dvasios. Jau ne klausiu
dėl ko taip yra. . .

Dabar pažiūrėkime, kokius reikalavimus stato
skaitytojai lietuvizsko laikraščio? Daugumas no-
rėtu, idant lietuvizskas laikraštis būtų visotiniszkū,
t. y., idant jame rastu atsakymą ant visokiū klaus-
symū ir visokiūse dalyse žmoniū mokslo. Su-
prantame tokius norus, nės žinoma, kad kiekvienas
tikras Lietuviz mėgtu turėti prigimtoje kalboje
visokiū straipsniū.

Rupinsimės, idant musu laikraštis atsakytu
norams skaitytoju; prižadėti vienok, kad laikra-
sziyje dabar jau bus placzei išpildytas visos jo
dalys, negalime iš priezasties stokos medegiszkū
turtu. Laikraštis dūsime vietą visiems balsams
Lietuviū, tikru tėvynės mylėtoju. Talpinsime
straipsniū tik tokiū, kuriūs matysime naudingais
abelnai reikalams Lietuvystės, atmesdami visus
dalykus, pavestus užmanymui ar sziochio, ar tokio
Lietuviū skyrio, nės mieris musu — tarnauti Lie-
tuvai, ne-gi skirtingoms Lietuviū partijoms.

Peržiūrėdami prisijūstus į rėdytę straipsniū,
talpinsime tūs, kurie taps iszrinkti didiamu balsu
sąnariu rėdytės.

Pradėjome išdūti laikraštį prie mažū spēku,
prie menku turtu, bet turėdami didę viltį, kad
skaitlius musu sądarbininkū greit pasididins, kad
musu darbas ne likt tiszczziū, bet ras atsizsau-
kimą tarp visu Lietuviū, troksztancziū Lietuviz
buti ir tėvynėi savo tarnauti.

Pradžioje užmėnkėme, kokius trukinimus randa
iszleidimas lietuvizsko laikraščio; czia-gi pasak-
ysime, kad trukinimu nesibaidome, darbo nesigai-
dėsime ir nors palengva, bet mierį sieksime.
Nors jau gana buvo prašūdyta darbūse Lietuviū

Časopis „Varpas“ (Zvon), mėšičnik

Vycházel 1889-1905 v Tilžė a Ragainė na Malé
Litvě, pašován do Velké Litvy nelegálně.
Redaktorem Vincas Kudirka.

Jeden z nejlivnějších časopisů litevského
národního obrození.

První litevský politický časopis.

Důležitá instituce pro standardizaci litevštiny.

Kazimieras BŪGA (1879 – 1924)

Nejvlivnější litevský jazykovědec 20. století

Významný etymolog

Iniciátor velkého Slovníku litevštiny

Jeden z tvůrců spisovné litevštiny

Jonas JABLONSKIS (1860 – 1930)

Významný litevský lingvista

Jeden ze zakladatelů současné spisovné litevštiny. Jeho gramatika *Lietuviškos kalbos gramatika* (Gramatika litevského jazyka, 1901) je první gramatikou standardizované spisovné litevštiny.

